

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, професора
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Бєлової Мирослави Володимирівни
на дисертацію**

**Лисенка Ярослава Олександровича на тему «Теоретико-правове
дослідження забезпечення державної політики у сфері прав людини»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08
«Право» зі спеціальності 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Забезпечення та захист прав і свобод людини є пріоритетним завданням демократичної, соціальної та правової держави. Це питання набуває особливої ваги в умовах триваючих реформаторських процесів, збройної агресії російської федерації проти України, систематичних порушень прав людини в умовах воєнного стану, особливо на тимчасово окупованих територіях, а також нагальної потреби у належному захисті прав як військовослужбовців, так і цивільного населення. Додатковими чинниками виступають необхідність гармонізації національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу, підвищення ефективності діяльності державних органів та вдосконалення механізмів міжінституційної координації у сфері забезпечення і захисту прав людини.

Для забезпечення незворотності демократичного поступу важливим є не лише формальне закріплення прав і свобод у нормативно-правових актах, а й створення ефективної державної політики, спрямованої на їх реалізацію та захист.

Оцінка ефективності діяльності інституцій, уповноважених реалізовувати державну політику у сфері прав людини, зокрема Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органів виконавчої влади, судової та правоохоронної системи, інститутів громадянського суспільства має вагоме значення для удосконалення механізмів захисту прав людини. Особливу увагу привертає досвід країн Європейського Союзу, де функціонують національні стратегії та плани дій у сфері прав людини, розвинені інститути омбудсмена,

ефективні системи правової освіти та механізми активної участі громадськості у формуванні державної політики.

Слід зауважити, що проблематика прав і свобод людини вже тривалий час перебуває у центрі уваги науковців, однак і нині залишається актуальною. Водночас питання системного забезпечення державної політики у цій сфері наразі є менш розробленим напрямом у сучасній українській правовій науці.

У цьому контексті дослідження Лисенка Я.О. є актуальним, оскільки воно спрямоване на розв'язання ключових проблем у сфері забезпечення державної політики щодо захисту прав людини, зокрема в умовах реалізації реформаторських процесів та інтеграції України до європейського правового простору.

Важливим показником актуальності обраного дисертаційного дослідження є його зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»: «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі забезпечена використанням праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Дисертантом опрацьовано широке коло джерел (241 найменування), у яких проаналізовано проблематику захисту прав людини та інституційного механізму їх забезпечення.

У вступі автором обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено сформульовано мету і завдання, об'єкт і предмет, методологію дослідження,

виокремлено положення, які становлять наукову новизну одержаних результатів, їхнє практичне значення, наведені дані про публікації, надано загальну характеристику структури та обсягу дисертаційної роботи.

У Розділі 1 «Теоретико-правові основи забезпечення державної політики у сфері прав людини» проаналізовано сутність та концептуальні підходи до прав людини як основи державної політики; роль державної політики у захисті та реалізації прав людини; основні принципи та інструменти забезпечення прав людини в державній політиці. Підкреслюється, що права людини є не лише юридичною категорією, а й концептуальною основою державного управління, що визначає стратегічні напрями політики для забезпечення гідності, рівності та свободи кожної особи. При цьому державна політика у сфері прав людини повинна бути невід'ємною частиною загальної політики держави, спрямованою на реалізацію основоположних прав і свобод людини й має виступати фундаментом, на якому будується вся державна політика.

Стверджується, що права людини є фундаментальною категорією, яка визначає зміст державної політики, її пріоритети та механізми реалізації. Державну політику варто розуміти як сукупність заходів, рішень та стратегій, які розробляються і впроваджуються органами державної влади з метою досягнення певних суспільних цілей, зокрема, у сфері забезпечення прав людини.

Автор констатує, що державна політика у сфері захисту прав людини базується на чітко визначених принципах і багаторівневій системі механізмів їх забезпечення. При цьому державна політика у сфері прав людини повинна бути невід'ємною частиною загальної політики держави, спрямованою на реалізацію основоположних прав і свобод людини й має виступати фундаментом, на якому будується вся державна політика.

У Розділі 2 «Інституційний механізм забезпечення прав людини: роль судів, правоохоронних органів та ЗМІ» було здійснено комплексне дослідження організаційно-правових механізмів реалізації державної політики у сфері прав людини, з урахуванням як нормативного, так і інституційного компонентів.

Було підкреслено, судова система в Україні, правоохоронні органи займають важливе місце в механізмі забезпечення прав людини.

Проаналізовано місце засобів масової інформації у забезпеченні реалізації прав людини як каналу зворотного зв'язку між владою та суспільством, інструменту формування громадської думки та фактору громадського контролю. Встановлено, що ЗМІ виконують не лише комунікативну, а й правозахисну функцію, особливо у контексті виявлення порушень прав людини, висвітлення соціальних проблем та мобілізації громадянської активності.

Логічним продовженням попереднього розділу став Розділ 3 «Проблеми та перспективи вдосконалення державної політики у сфері прав людини в Україні», який засвідчив, що попри численні виклики, пов'язані з діяльністю судової системи, правоохоронних органів та загальним станом правозахисного середовища, Україна демонструє прагнення до поглиблення демократичних перетворень і реальної імплементації прав людини у всі сфери суспільного життя.

Зроблено висновок, що державна політика у сфері прав людини в Україні перебуває у фазі активного переформатування. Вона стикається з системними викликами, водночас відкриває значні можливості для вдосконалення інституційних механізмів, посилення демократичного контролю та утвердження прав людини як фундаментальної цінності. Для досягнення реального прогресу необхідною умовою є подальше реформування судової та правоохоронної систем, підтримка громадських ініціатив, ефективна імплементація міжнародного досвіду та послідовне впровадження Національної стратегії з прав людини.

У Висновках сформульовано найбільш суттєві, на думку дисертанта, результати та положення дослідження.

В цілому аналіз змісту розділів дисертації та висновків дозволяє констатувати, що мета і завдання дослідження були реалізовані.

Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження забезпечені використанням загальнонаукових, спеціально-правових та міждисциплінарних

методів дослідження. Вибір методів визначається міждисциплінарним характером дослідження для перспективи розгляду національного та міжнародного правового досвіду, а також необхідністю глибокого аналізу правоохоронної й правової практики.

Методологічну основу дисертації становив діалектичний метод, який забезпечив цілісне та глибоке розкриття предмета дослідження, а також сприяв досягненню поставленої мети й виконанню дослідницьких завдань.

У ході підготовки дисертаційного дослідження було використано також комплекс спеціальних наукових методів: системно-структурний, який було використано для дослідження взаємодії елементів правового механізму реалізації політики держави у сфері прав людини; формально-юридичний, який застосовано у процесі аналізу джерел та нормативно-правової бази дослідження. Залучення історичного методу дало можливість дослідити еволюцію ідеї прав людини та формування державної політики в цій сфері. Порівняльно-правовий метод застосовувався протягом усього дослідження. За допомогою методів аналізу, абстрагування та узагальнення відбулось формулювання авторських висновків, узагальнення підходів науковців, норм законодавства та положень міжнародних документів. Зокрема, метод аналізу застосовувався для виявлення наявних проблем у правозахисних інституціях. Крім того, метод логічного аналізу застосовувався в усіх розділах дисертації.

Науковий рівень та наукова новизна дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в дослідженні впливу суб'єктів державної політики у сфері прав людини на її забезпечення з огляду на затверджену 24 березня 2021 року Указом Президента 119/2021 «Національну стратегію у сфері прав людини» та інших нормативно-правових актів.

У дисертації вперше здійснено структурно-функціональний аналіз державної політики у сфері прав людини з урахуванням інституційного, нормативного та процедурного виміру, що дало змогу виокремити її специфіку в умовах трансформаційного розвитку національної правової системи;

комплексно, в контексті забезпечення державної політики у сфері прав людини, вивчено діяльність організацій та інституцій, які безпосередньо, щоденно в межах своєї компетенції впроваджують окремі елементи політики у сфері прав людини, досліджено їх вплив на формування державної політики у сфері прав людини в цілому.

У дисертаційній роботі удосконалено підходи до класифікації та оцінки національних механізмів реалізації державної політики у сфері прав людини шляхом їх систематизації за критеріями інституційної спроможності, нормативного забезпечення, функціональної ефективності та відповідності міжнародним стандартам; підходи щодо більш чіткої та структурованої оцінки дієвості існуючих інструментів захисту прав людини та ідентифікації проблемних зон у національній системі; теоретико-методологічні засади аналізу державної політики у сфері прав людини через інтеграцію міждисциплінарного підходу, що поєднує юридичні, політико-правові та інституційні аспекти, з урахуванням сучасних викликів, зокрема збройного конфлікту, посилення цифрового впливу на реалізацію прав і свобод, а також потреби гармонізації з правом Європейського Союзу.

Подальшого розвитку набули положення щодо обґрунтування ролі Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у контексті забезпечення системності й моніторингу державної політики; класифікацій недоліків у діяльності судової та правоохоронної систем з точки зору їх впливу на реалізацію прав людини; підходів до аналізу міжнародного досвіду у площині можливостей адаптації найкращих практик в українських реаліях; концепцій розширення функціоналу національних правозахисних інституцій через запровадження спеціалізованих омбудсменів; підходів до оцінювання ефективності державної політики у сфері прав людини через систему чітко визначених індикаторів та правозахисного моніторингу.

Загалом положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором дисертації, відзначаються науковою новизною, а отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Отримані результати сприяють розширенню та поглибленню теоретичних і практичних аспектів проблемних питань у сфері забезпечення державної політики щодо прав людини, а також обґрунтуванню основних напрямів удосконалення відповідного законодавства.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції дисертації можуть бути використані у таких сферах:

- *правотворчості* – для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема з практикою Європейського суду з прав людини, а також у процесі розроблення та реалізації державних стратегій, національних планів дій і проведення інституційних реформ;

- *правозастосовчої діяльності* – запропоновані підходи до системного аналізу діяльності судової влади, правоохоронних органів, а також механізмів участі громадянського суспільства можуть бути використані при оцінці ефективності правозахисної політики, впровадженні правозахисного моніторингу, удосконаленні процедур забезпечення доступу до правосуддя;

- *науково-дослідній* – для проведення досліджень щодо реалізації державної політики у сфері прав людини та оцінки ефективності національних механізмів захисту прав людини;

- *навчальній* – в освітньому процесі юридичних факультетів та інших закладів вищої освіти під час вивчення дисциплін з теорії держави та права, конституційного права, міжнародного права та прав людини, а також для підготовки підручників і навчально-методичних посібників, підготовці програм підвищення кваліфікації державних службовців, суддів, представників органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства;

- *практичній діяльності інститутів громадянського суспільства та державних органів* – результати дослідження також можуть бути корисними для діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Національної поліції України, НАБУ, СБУ, прокуратури, органів місцевої влади,

громадських правозахисних організацій, ЗМІ – як інструмент аналітичної оцінки стану забезпечення прав людини та формування обґрунтованих рекомендацій для покращення ситуації у цій сфері.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях здобувача.

Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у десяти наукових працях. З них шість статей опубліковано у наукових періодичних виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз (дві з них виконані у співавторстві, при цьому автору належить 50% внеску). Крім того, чотири публікації засвідчують апробацію матеріалів дисертації шляхом представлення тез доповідей на наукових конференціях.

Оцінка мови та стилю дисертації.

Дисертаційна робота Лисенка Я. О. на тему: «Теоретико-правове дослідження забезпечення державної політики у сфері прав людини» написана грамотною науковою українською мовою. Стил викладу наукових положень, висновків і рекомендацій відзначається логічністю, чіткістю та доступністю сприйняття.

Вимоги академічної доброчесності.

Аналіз змісту дисертації свідчить про дотримання Лисенком Я. О. академічної доброчесності. У дисертації не виявлено текстових запозичень без належного посилання на джерела, а також інших порушень принципів академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження.

Позитивно оцінюючи отримані результати дисертаційного дослідження, підкреслюючи їхню наукову та практичну цінність, водночас слід вказати, що як і будь-яке дослідження, дана робота містить певні положення, які викликають зауваження. Зокрема:

1. Висновки до Розділу 1 «Теоретико-правові основи забезпечення державної політики у сфері прав людини» (с. 80-82) загалом логічні й науково

обґрунтовані, однак вони здебільшого відтворюють загальні положення теорії прав людини. Доцільним було б чіткіше окреслити, які саме концептуальні положення є базовими для подальшого аналізу механізмів забезпечення державної політики у сфері прав людини.

2. У підрозділі 3.3. дисертації автором здійснено аналіз міжнародного досвіду удосконалення механізмів захисту прав людини та можливостей його імплементації в Україні на прикладі Німеччини, Польщі, Швеції, Норвегії, Данії, Канади, що свідчить про високий рівень опрацювання матеріалу та має безперечну наукову та практичну цінність. Разом із тим, з урахуванням триваючої збройної агресії проти України, дії правового режиму воєнного стану, обмеженості ресурсного забезпечення та наявних інституційних викликів, доцільним видається більш розгорнуте висвітлення питань адаптації окремих зарубіжних моделей до сучасних українських реалій, зокрема шляхом поглибленого критичного аналізу умов і меж їх практичного застосування.

3. У загальних висновках дисертації зазначено, що на основі проведеного системного аналізу автором класифіковано державну політику у сфері прав людини за такими критеріями: за сферою регулювання, рівнем ухвалення рішень, механізмом реалізації, часовими межами, що загалом можна оцінити як вагомий теоретичний результат. Водночас запропонована класифікація частково перетинається з підходами, закладеними в Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. У зв'язку з цим, бажано було б чіткіше відмежувати запропоновану авторську класифікацію від стратегічних напрямів зазначеного документа, що дало б змогу підсилити наукову цінність роботи. Це є особливо важливим з огляду на те, що в анотації підкреслюється здатність запропонованої класифікації «не лише систематизувати державну політику у сфері прав людини, а й слугувати інструментом оцінювання її комплексності, узгодженості та адаптивності до сучасних викликів» (с. 3).

Разом із тим, висловлені зауваження мають дискусійний характер, не применшуючи належного рівня представленої дисертаційної роботи і не

впливають на загальну позитивну оцінку роботи та її науково-практичну цінність.

Загальний висновок.

Дисертація Лисенка Ярослава Олександровича на тему «Теоретико-правове дослідження забезпечення державної політики у сфері прав людини», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» є самостійною, цілісною та завершеною науковою працею, містить в собі наукові висновки і рекомендації, що мають вагомое теоретичне та практичне значення для правової науки, правотворчості і правозастосування, і відповідає вимогам МОН України.

Дисертаційне дослідження, його результати та оформлення відповідають спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Лисенко Ярослав Олександрович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»**

Мирослава БЄЛОВА

